

ד"ר מרדכי שומרון

על הדבש ועל העוקץ / סקירה

א. דבש וחרדל

הגמרא במסכת בבא בתרא¹ דנה בסוגיה של מזיק וניזק, כאשר שני שכנים, האחד מגדל חרדל והשני מגדל דבורים וכל אחד מהם מאשים את חברו בגרימת נזק. לפי שיטת רש"י הנזק שנגרם לדבורים הוא: 'שאוכלין את החרדל ומחדד את פיהם ואוכלות את דבש שלהן'. ייתכן לבאר את הביטוי 'מחדד את פיהם' - שחומרי הטעם שבצמחי החרדל גורמים לדבורים לגירוי מסוים ואז הן נאלצות לאכול את הדבש שכבר ייצרו, ונגרם בכך נזק ממוני למגדל הדבורים. מאידך טוען בעל שדה החרדל שהדבורים מזיקות את צמחי החרדל כיוון שהן 'באות ואוכלות לגלוגי חרדלא'. 'לגלוגי' הם עלי החרדל או הפרחים (רש"י) או ענפים (רבנו גרשום ור"י), כפי שנראה בהמשך סוגיית הגמרא (שם). בפשט הסוגיה נראה שמדובר בגידול דבורים למטרת הפקת דבש, והוויכוח בין השכנים הוא מי אחראי על מניעת הנזק. ייתכן שמדובר בסיטואציה שאינה שכיחה שבה הדבורים גורמות לנזק מסוים לצמחים, תופעה שכיום פחות מוכרת. הגמרא תולה את השאלה הזו בשאלה כללית בדיני נזיקין, האם על המזיק להרחיק את עצמו (על מנת להימנע מלהזיק) או שעל הניזק להרחיק את עצמו (על מנת להימנע מלהינזק). בסוגיית החרדל והדבורים כל אחד מהשכנים טוען שהוא הניזוק וחברו הוא המזיק. שיטת חכמים היא שעל המזיק להרחיק עצמו והנזק שהדבורים עלולות לגרום לחרדל הוא מזערי אם בכלל. כדברי הגמרא שם 'אם בבינתא לא משכחת לה' (אין נזק לזרעי החרדל כיוון שהם טמונים עמוק בשרביט והדבורה אינה מגיעה אליהם) 'אי בטרפא - הדר פארי' (אם תנגוס הדבורה בעלה, הוא יחזור ויצמח ואין כאן נזק ממשי). הרא"ש (בבא בתרא פ"ב סי' ג) אף מרחיב ואומר:

ואע"פ שקדם החרדל בהיתר גמור - צריך להרחיקו, כיון שהוא מזיק הדבורים והדבורים אינם מזיקים לחרדל.

ב. דבש מן הצומח

גידול דבורים לייצור דבש היה מוכר ומקובל במהלך ההיסטוריה בארץ ישראל, כפי שנראה בסוגיה דלעיל ובמקומות נוספים כגון במעשה שמשון (שופטים יד, ח). יש לציין כי השימוש במילה דבש במקרא מתייחס בעיקר לדבש מן הצומח כדוגמת דבש התמרים שבו נשתבחה ארץ ישראל, 'ארץ זית שמן ודבש' (דברים ה, ח). הביטוי 'ארץ זבת חלב ודבש' מופיע במקרא 20 פעמים כתיאור למתיקותם של פירות ארץ ישראל המשובחים.

1. בבא בתרא יח ע"א - ע"ב.

לא רק דבש התמרים (סילאן בלשוננו) נקרא דבש, אלא גם מתיקותם של פירות נוספים כגון התאנים 'זבת חלב ודבש' - החלב זב מן העיזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים (כתובות קיא ע"ב). הירושלמי (ביכורים פ"א ה"ג) מגדיר 'ודבש - אלו התמרים'. רש"י על הפסוק 'כל שאור וכל דבש' (ויקרא ב, יא) אומר: 'כל מתיקת פרי קרוי דבש'.

ג. השיבות הדבורים להקלאות

גידול הדבורים כיום נעשה לשתי מטרות עיקריות: א) ייצור דבש ב) האבקת הפרחים של הגידולים החקלאיים כדי שיחנטו פרי. החשיבות של האבקת הפרחים עולה כיום בהרבה על החשיבות של ייצור הדבש. צריכת הדבש בישראל עומדת על כ-4,500 טון בשנה ואילו הערך של האבקת הפרחים ע"י הדבורים לתל"ג (התוצר הלאומי הגולמי) מוערך ב-3.5 מיליארד ₪ בשנה (נתוני מועצת הדבש). דוגמה לנפקא מינה הלכתית בין שתי המטרות היא הכנסת כוורות למטעים בשנת השמיטה. אם המטרה היא ייצור דבש - מותר², אולם אם המטרה היא האבקת הפרחים כדי לתגבר את גידול הפירות, הרי שקשה להתיר זאת.³ דבורת הדבש (*Apis mellifera*) נחשבת למאביק החשוב ביותר בטבע והיא אחראית על האבקת 80% מהיקף הגידולים החקלאיים בעולם. צמצום שטחי האזורים החקלאיים וגורמים נוספים שעדיין נחקרים כגון אקרית הוורואה התוקפת דבורים ושימוש בחומרי הדברה, הביאו לכך שמשנה לשנה אוכלוסיית הדבורים בעולם מצטמצמת. לפי הערכות, מאז שנת 2008 נכחדה כשליש מאוכלוסיית הדבורים בעולם. היעלמות הדבורים מהווה איום חמור על היבולים החקלאיים. מינים רבים של צמחים אינם יכולים להניב יבולים מסחריים ללא האבקה מסיבית של דבורים באופן טבעי.⁴ מועצת הדבש בישראל וגופי מחקר בארץ ובעולם מנסים ללמוד את התופעה ולמצער אותה. אחד הפתרונות אשר עשויים למתן את הפגיעה באוכלוסיית הדבורים הוא הגדלת מקורות המזון להם הדבורים זקוקות. קק"ל וגופים נוספים נרתמו לנושא והם מבצעים בשנים האחרונות נסיעות רחבות היקף של עצים ושיחים צופניים, דהיינו צמחים שפריחתם מכילה כמויות גדולות של צוף המשמש מאכל לדבורים ומאפשר את המשך הפעילות בכוורות. המטרה היא להגדיל את שטחי המרעה (כך זה נקרא) של הדבורים בעיקר בקיץ ובסתיו כאשר יש מחסור במזון לדבורים בשטחים הפתוחים. בנוסף לחיזוק אוכלוסיית הדבורים, הארץ עוטה מעטה ירוק וצבעוני גם בקיץ ואף בסתיו. גשמי הברכה להם זכינו בסוף החורף השנה, יאריכו את פריחת עשבי הבר והעצים, ויתרמו את חלקם החשוב בשפע של מרעה צופני עבור הדבורים. אז בפעם הבאה שנשמע זמזום של דבורים נודה לקב"ה לא רק על הדבש שהדבורים רוקחות עבורנו, אלא בעיקר על תרומתן לשפע הפירות שנתברכה בהן ארצנו.

2. שו"ת משפט כהן, ס' פא; שבת הארץ, פ"ב ה"ד אות ב.
3. שבת הארץ, פ"א ה"ה אות כד; פ"ב ה"ד אות ה.
4. האבקה בגידולי חקלאות בישראל, משרד החקלאות, 2020.